

jobb, ha lehetőleg minél több város atlasza elkészülne. Így ma az *Európai várostörténeti atlasz* helyett inkább *Az európai városok atlasza* cím lenne pontosabb. (Ehbrecht XXX., 260.) Mivel az egész atlasz-vállalkozás saját korának, a vizualitás térhódításának az időszakában jött létre, a világ vizualitás iránti növekvő igényével párhuzamosan változik. A számítástechnikai eszközök nyújtotta forradalmi átalakulás a városi tér történelmi rekonstrukciójának új lehetőségeit nyújtja, de ugyanakkor az új eszközökre való áttérés szükségességét is magával hozza (Opll 27.). Ez mindaddig elsősorban a különböző szerzői jogi problémák miatt nem következett be (Slukan Altic 99.), de jelzésértékű, hogy az ír és az osztrák atlaszok már CD-n is megjelentek, illetve az újabb csatlakozók közül például a magyar atlaszok CD-melléklettel is rendelkeznek (Opll 26–28.). A későbbi atlaszok kiadásában kulcsfontosságú lehet a helyi szakembereknek, illetve a lakosságnak a bevonásra, részint az adatgyűjtésbe, részint a finanszírozásba. Az atlasz kiadása közvetlenül a helyi várostervezéshez, műemlékvédelemhez, illetve városi identitás megerősítéséhez is hozzájárulhatna (Ehbrecht XLI., Hietala 90., Slukan Altic 91., Eysymontt 239–41.)

Összességében elmondható, hogy a *Städteatlanten* című kötet nem ad teljes képet az európai várostörténeti atlaszok készítéséről, ellenben nagy erénye, hogy felmutatja azokat a módszertani kérdéseket és bemutatja azokat a jellemző véleményeket, amelyek az utóbbi években a szakterület kutatóit foglalkoztatják. Bár nem könnyű olvasmány, de segít, hogy a városi atlaszokat, térképeket tekintve mi is „képben legyünk”.

Lakatos Bálint

TISZTELETKÖR

Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára

Szerk.: Mikó Gábor, Péterfi Bence, Vadas András

ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2012. 687 o.

A tanulmánykötet Draskóczy István professzor, az Eötvös Loránd Tudományegyetem egyetemi tanára hatvanadik születésnapjára jelent meg, a kötetben olvasható tanulmányokkal pályatársai, barátai, tanítványai kívánták köszönteni a professzor urat és tisztelni eddigi életműve előtt. Draskóczy professzor eddigi pályafutása során a magyar középkor több részterületével, mindenekelőtt gazdaság- és társadalomtörténeti kérdésekkel foglalkozott. A köszöntők (Borsodi Csaba illetve Bertényi Iván tollából, 19–21. és 21–24.) után hat témakörbe csoportosítva következnek a pályatársak, egykori és jelenlegi tanítványok tanulmányai. Minthogy a kötetben összesen hatvan írás szerepel, e helyütt sajnos nincsen mód minden tanulmány ismertetésére, jelen recenzio csupán egy többé-kevésbé szubjektív válogatásra szorítkozhat.

A „Politikatörténet” témakört Bárány Attila írása (39–46.) nyitja, amely a 13. század második felének európai politikai viszonyaival foglalkozik. A Szerző megállapítja, hogy az 1278-as morvamezei csata jelentős szerepet játszott e viszonyrendszer alakulásában, annak alakulását Anglia királya is figyelemmel kísérte. Nem véletlenül. Angliának ugyanis — a Magyar Királysághoz hasonlóan — egy erőteljes, a Német-római Császárság perifériáján elhelyezkedő birodalom (az Anjouk királysága) állt érdekében, szemben a Přemysl-hatalommal. Ezt a célt erősítette volna az I. Rudolf fia, Hartmann és I. Edward lánya, Johanna közti házassági szerződés, amely azonban ténylegesen sohasem jött létre. Bár az angol udvar elsődleges célja, az Arles-i Királyság helyreállítása Provence központtal (amely főként Provence-i Eleonóra anyakirálynénak és Margitnak, IX. Lajos francia király özvegyének állt érdekében) végül az eredeti elképzelésektől eltérően valósult meg, rokoni kapcsolatai révén (Martell Károly Edward nagynénjének az unokája volt) Edward a későbbi diplomáciai terveiben mégis számíthatott Martell Károlyra, majd utódjára, Károly Róbertre.

Péterfi Bence tanulmányában (105–115.) Jan Zvolský cseh zsoldoskapitány 15. század végi, 16. század eleji karrierjén keresztül mutatja be az 1491. évi pozsonyi béke „kiskapuit”. Zvolský 1481–82 során kapta zálogba (nyolcezer forintért) a magyar királytól a stájerországi Mittergrabern birtokot, amelyet a pozsonyi béke megkötése után (amely elrendelte a magyarok által elfoglalt ausztriai birtokok visszaadását a német-római császárnak) is sikeresen megtartott. Sőt, a korábbi birtokos, Friedrich von Stubenberg diplomáciai és katonai téren egyaránt folytatott visszaszerzési törekvései ellenére 1507-ben adománylevelet is kapott a császártól. A szerző meggyőzően ismerteti a zsoldoskapitány birtokszerzésének folyamatát, bemutatva, hogy sikerét kiterjedt kap-

csolatrendszere mellett főként annak köszönhetette, hogy jó érzékkel használta ki a két ország közti politikai helyzet változásait.

A „Gazdaság és kereskedelem” témakörben a dél-német kereskedelmi kapcsolatok Mohács körüli időszakát vizsgálja Gecsényi Lajos tanulmánya (189–197.), méghozzá egy nem mindennapi forrás szemszögéből. Az írás kiindulási alapjául Lorenz Ebenhauser budai polgár 1519–1533 között a birodalmi kamarai bíróság előtt lefolyt, végül minden bizonnyal félbeszakadt perének iratanyaga szolgált, amelynek elemzésével — többek között az alperes részéről történő jogi manőverezéseken keresztül — a szerző meggyőzően mutatja be a korabeli kereskedelmi rendszer ingtagságát.

Szintén a Mohács utáni időszakkal foglalkozik Bessenyei József írása (199–206.), aki a Magyar Királyság belső kereskedelmi struktúrájának 1526–1556 közötti változásait mutatja be néhány szemléletes példán — magyar kereskedők életútjain — keresztül. Ezek a példák rávilágítanak arra, hogy a politikatörténeti fordulópontnak tekintett események (Mohács, Pest-Buda esete) ugyan hatással voltak az ország kereskedelmi rendszerére, de alapjaiban nem rengette meg azt. Így például Szócs Mihály pesti kereskedő 1541 után Váradra teszi át a székhelyét, azonban szoros kapcsolatokat ápol Debrecennel, sőt Pozsonnyal és Nagyszombattal is. Várad 1556-os török kézre kerülése után székhelye Nagyszombatba kerül, a kényszerű helyváltoztatás ellenére debreceni, erdélyi kereskedelmi kapcsolatai haláláig megmaradnak.

„A város és világa” témakör keretében Csukovits Enikő (311–318.) egy ritka magyarországi forrástípus, a feltehetően az 1420-as években keletkezett, aranyműves céh számára készült misekönyv kapcsán a polgári vallásosság későközépkori lehetőségeit veszi számba. Emellett több, a szóban forgó misekönyvvel kapcsolatos kérdést tisztáz, még ha — adatok híján — legtöbbszörre egyelőre nem is lehet végleges választ adni. Ennek ellenére a misekönyv a céhes kereteken belül szerveződő polgári vallásosságba, a céhek, konfraternitások vallási funkcióiba remek betekintést nyújt, amit elsősorban tartalma tükröz: a szerző csupán a céh kiemelt, ünnepi istentiszteleteihez kapcsolódó szertartásszövegeket tartalmazza, valamint — és ez ugyancsak fontos momentum — külön rendelkezik a szervezet tagjairól való megemlékezésről.

Bariska István írásában (371–379.) egy érdekes, az Esterházyak és Kőszeg városa között folyó presztízspert ismert. Az 1699-től több szakaszban egészen 1737-ig elhúzódó pereskedés az Esterházy-birtoknak számító kőszegi várkertben történő borkimérés kapcsán robbant ki, jóllehet az iratanyagból sajátos módon nem derül ki, hogy az italmérés pontosan miben sértette a várost. Az ügyben több tanúkihallgatást tartottak, igaz, a döntés során végül a vonatkozó törvények helyek döntenek, semmint a tanúk beszámolóit. Mindennek ellenére az eset érdekes példáját nyújtja, hogy pusztán az egyik fél társadalmi helyzete milyen mértékben képes megmozgatni akár az állami felsőbb ítélőszékeket egy egyébként nem túl jelentős ügy érdekében is, mint amilyen egy borkimérés.

„Vár és vidék – társadalom” fejezetcímmel kaptak helyet a kötetben a vár- és ehhez kapcsolódó társadalomtörténeti tanulmányok. Ezen belül Horváth Richárd esettanulmánya (421–430.) márkusfalvi Máriássy István 1507. évi — sikertelen — várépítési kísérletét járja körül. A vizsgálódás alapját a Máriássy és Lőcse városa között kötött megállapodás képezi, amelyben a város eléri, hogy Máriássy István udvarházát ne alakíthassa át engedély nélkül várrá. Túl azon, hogy a megállapodás pontosítja a későközépkori jogi, építészeti értelemben vett vár fogalmát, mentalitástörténeti adalékokkal is szolgál, továbbá rámutat a politikai befolyás fontosságára is: a Szapolyai-familiáris Máriássy Szepesföld kapitányaként, szepesi és sárosi várnagyként ugyanis mindent megpróbál akarátának érvényesítése érdekében. Bár várépítési terve meghiúsult, Lőcsével szemben sikerült kisebb engedményeket kicsikarnia.

A Szapolyai-családdal kapcsolatos genealógiai tévhiteket cáfolja meg Neumann Tibor írása (431–438.). A szerző meggyőzően bizonyítja be, hogy a három fivérnek, Szapolyai Imre és István nádoroknak, valamint Miklós püspöknek legfeljebb egy közeli (valószínűleg unokatestvér) nőrokonukról, Perneszi Pál özvegyéről rendelkezünk biztos tudomással. Az eddig a Szapolyai-testvérek nővéreként számon tartott Derencsényiné Orsolyát és Butkai Péter feleségét, Veronikát, továbbá a Szapolyai István feltételezett első feleségként ismert Homonnai Katalint egyértelműen ki lehet zárni a Szapolyaiak családfájáról.

Hazai viszonylatban rendkívül ritka forrással, egy 1516-ban, magyar nyelven kelt becsületbírósági per kontextusával foglalkozik Pálosfalvi Tamás tanulmánya (439–449.). A dokumentum régóta ismert, a per előzményeit azonban korábban nem vizsgálták. Pedig az eset tanulságos a Jagelló-kori politikatörténet szempontjából. A hosszú, voltaképpen évtizedes előzményekre vissza-

tekintő viszálykodás, amelynek az említett per csupán egy részlete, a Körös vármegyei Dobrakucs birtok körül zajlott. A felmenői által a 15. század második felében jórészt elvesztett uradalom megmaradt részét Nelepeci Ferenc — maga mögött tudva a szlavóniai nemesség és a szlavón bán támogatását — sikerrel tartotta meg, sőt emelt rajta erősséget, dacára az uradalom nagyobb részét akkoriban birtokló kövendi Székelyek minden próbálkozásának és a vár lerombolására a szlavón bánt időről időre felszólító uralkodói parancsoknak. Az ügy tehát, a részleges párhuzamként felhozható Batthyány–Kerhen-konfliktussal kiegészítve bepillantást nyújt a Jagelló-kori nemesi társadalom működésébe, olyan részletességgel, amelyre a korábbi korszakokat illetően — a források hiányából fakadóan — nem, vagy csak alig nyílik lehetőségünk.

A „Művelődés és műveltség” fejezetben olvasható Körmendi Tamás írása (503–513.). A tanulmány az Imre király és András herceg közötti trónviszály utolsó szakaszára, az ún. varasdi jelenetre vonatkozó szöveghagyományt vizsgálja. Az egyes szövegek — az osztrák hercegi udvar értesülései, a Melki Évkönyv, az admonti hagyomány, a klosterneuburgi hagyomány és Spalatói Tamás *Historia Salonitana*-ja — áttekintése során meggyőzően kategorizálja azok forrásértékét. András herceg elfogadásának körülményeire vonatkozóan. A Melki évkönyv szűkszavúsága miatt érdemlegesen nem használható a történeti rekonstrukció során, míg a klosterneuburgi hagyomány és az osztrák hercegi udvar híradásai nyilvánvaló Imre-ellenes voltak miatt alkalmatlanok az 1203. évi események hiteles rekonstruálására. A tanulmány fontos megállapítása, hogy a szakirodalom vélekedésével ellentétben Spalatói Tamás történeti munkáját nem szabad a vizsgált téma kétségtelen forrásértékű kútfőjének tekinteni. Könnyen lehet, hogy a spalatói főesperes nem az események hiteles megörökítésére, hanem csupán a királyi hatalom idealizált leírására törekedett a *Historia Salonitana* lapjain. Mindezekből következik, hogy — noha a tendenciózus híradások egyes elemei, pl. András csellel való foglyul ejtése akár igaz is lehet — az eseményekre vonatkozóan egyedül az admonti hagyomány értesülései szolgálnak hiteles részletekkel.

Mikó Gábor írásának (573–586.) tárgya egy, a lőcsei levéltárban őrzött 16. századi törvénygyűjtemény elején található rövid krónika (a Knauz-krónikacsoport egy eddig ismeretlen variánsa). A vizsgálat apropóját, és egyben érdekességét a szöveghez fűzött kommentárok adják, amelyek egykori lejegyzőjük szerint „libello cronico Mattiae regis” származnak. A szerző a kommentárok időköre (a megjegyzések Károly Róbert halálával véget érnek) és szövegbeli konkrét egyezések alapján kimutatja, hogy a scriptor által használt, „Mátyás király krónikás könyvének” titulált munka nem volt más, mint a Képes Krónika családjához tartozó Thuróczy-kódex. A felfedezés mindenképpen figyelemre méltó, még ha a kérdésre, hogy miért tulajdonították a művet Mátyásnak (az ekkoriban már meglevő Mátyás-kultuszon túl) nem is sikerül megnyugtató választ találni. A tanulmányt a kommentárokkal ellátott krónikarészlet kritikai közlése zárja.

Ugyancsak középkori krónikáink utóéletével foglalkozik Veszprémy László tanulmánya (587–596.) a hazai történeti kutatás által eddig kevésbé vizsgált *Târikh-i Üngürüs* felől közelítve. Az I. Szülejmán szultán bécsi származású, magyarországi kapcsolatokkal is rendelkező diplomataja, Mahmúd terdzsumán által írt krónika szövegét (fordítását) összevetve a középkori magyarországi krónikákkal, kimutatja (tárgyalva egyúttal a műnek a magyar őstörténet utánra vonatkozó részeit is), hogy a mű szövege ugyan nagyrészt Thuróczy János krónikáját követi, azonban számos hasonlóság mutatható ki Anonymus *Gestájával* is (a legnyilvánvalóbb egyezéseket a függelék közli). Meggyőző a feltételezés, hogy a *Târikh* szerzője által is említett latin nyelvű, a magyar történelemtől szóló krónikák (amelyek Székesfehérvár 1543-as elfoglalása során kerültek hozzá a káptalani könyvtárból) között ott lehetett a Thuróczy- és a Képes Krónika mellett a Névtelen krónikája is. Ezt a feltételezést más — okleveles — forrás is alátámasztani látszik, és egyúttal fényt derít középkori krónikáink Mohácsot követő utóéletének egy részére is: a kérdéses művek feltehetőleg követségek — talán éppen maga Mahmúd terdzsumán — révén kerülhettek Bécsbe a 16. század folyamán. Emellett a székesfehérvári (tehát központi helyen való) őrzés lehetősége megkérdőjelezi a Névtelen krónikájának elszigetelt, kevésbé használt voltát, amely vélekedés jelenleg a szakirodalomban nagyrészt általánosnak mondható. Ez a gondolat továbbvezet a tanulmány másik fő kérdéséhez, amely a Képes Krónika családjába tartozó Teleki-kódex alapján a krónikavariánsokat tárgyalja. A Teleki-kódexnek nyomtatásban, a *Scriptores rerum Hungaricarum* kiadásában is megfigyelhető eltéréseiből kiindulva a Szerző meggyőzően érvel amellett, hogy jól lehet a szöveg alapját valóban egy, a Képes Krónika családjából származó szöveg adja, az eltérések mértéke azonban túlmutat a másolói figyelmen kívül, vagyis több másolat egykori létezésére enged következtetni. Ezt látszik alátámasztani a Teleki-kódex kalandos középkori útja is: diplomáciai ajándékként a 14. századi Franciaországból Brankovics György szerb despotán át jutott

vissza Magyarországra, Vitéz János tulajdonába. Összességében mindez, bár a krónikák közti egyezések nyomán vélt ősgeszta egykori meglétét megkérdőjelezi, a krónikaváltozatoknak az eddig véltnél nagyobb számát, ezáltal a középkori magyarországi történeti érdeklődés intenzívebb voltát sejteti.

A „Historiográfia” témakörén belül Thoroczkay Gábor kissé talán rendhagyó, de bizonyos szempontból hiánypótló írásában (639–645.) Romsics Ignác közelmúltban megjelent historiográfiai összefoglaló munkáját (*Clio* bűvöletében. Bp., Osiris, 2011.) egészíti ki. Thoroczkay szerint ugyanis a tárgyalt munka, minden érdeme ellenére középkorász szempontból kissé felemásra sikeredett: számos, a hazai medievisztikában jelentőset alkotó, nemzetközileg is ismert és elismert középkorkutató életművét ismerteti kissé egyoldalúan (pl. Szentpétery Imre, Deér József, Györffy György, Kristó Gyula, Fügedi Erik, Engel Pál, Kubinyi András), vagy éppen teljességgel említés nélkül hagyja (pl. Karácsonyi János, Kumorovitz Lajos Bernát, Bolla Ilona, Gerics József, Bertényi Iván, Solymosi László). A tanulmány ezt a hiányt igyekszik pótolni.

A kötetet Draskóczy professzor úrnak a szerkesztők által összeállított, 1975–2011 közötti bibliográfiája (673–685.) zárja. Összességében elmondhatjuk, hogy a hat témakör és az azokban szereplő tanulmányokból összeálló színes középkortörténeti paletta híven tükrözik az ünnepelemek a középkori magyar történelem iránti — de nem egyszer még azon is túlmenő — szerteágazó érdeklődését.

Kálmán Dániel

ADEL, BURG UND HERRSCHAFT AN DER „GRENZE”: ÖSTERREICH UND BÖHMEN

*Beiträge der interdisziplinären und grenzüberschreitenden Tagung in Freistadt,
Oberösterreich, 26. bis 28. Mai 2011.*

(Studien zur Kulturgeschichte von Oberösterreich 34. Folge)

Klaus Birngruber, Christina Schmid (Hrsg.), unter Mitarbeit von Herwig Weigl
Oberösterreichischen Landesmuseum, Linz, 2012. 240 o.

NEMESSÉG, VÁR ÉS URADALOM A „HATÁRON”: AUSZTRIA ÉS CSEHORSZÁG

A Felső-Ausztria kultúrtörténetét bemutató kiadványsorozat első kötetét 1993-ban adták ki Linzben, 2012-ben pedig már a 34. kötet látott napvilágot az Oberösterreichischen Landesmuseum (Linz), az Institut für Österreichische Geschichtsforschung (Bécs) és az Institut für Realienkunde des Mittelalters und der frühen Neuzeit der Österreichischen Akademie der Wissenschaften (Krems) közös gondozásában. A sorozat eddig megjelent kötetei általában egy-egy témával, felső-ausztriai érdekeltsgű történeti, művészettörténeti, illetve régészeti kérdéskörrel foglalkoznak, így többek között a felső-ausztriai szárnyasoltárokkal, a gabromagusi (Windischgarsten) római katonai erőd feltárásával, vagy a linzi torta különböző írott forrásokban megmaradt receptjeivel. Azonban 2007-től kezdve már egy-egy, a tartomány kulturális életét tekintve jelentős konferencián elhangzott előadások anyagait, előadásait is közreadják. Ebben a legutóbbi kiadványban a 2011. május 26–28. között Freistadtban tartott interdiszciplináris és határokon átnyúló, „Nemesség, vár és uradalom a „határon”: Ausztria és Csehország” címet viselő konferencián elhangzott előadások anyagát jelentették meg.

A konferencia gondolata 2006-ban fogalmazódott meg, mikor a felső-ausztriai tartományi múzeumok megvásárolták a középkori történelemmel és kultúrtörténettel foglalkozó Alfred Höllhuber több ezer darabot kitevő régészeti gyűjteményét. A professzor a Mühlviertel nevet viselő régióban működött, s gyűjteményének nagyobb része is erről a vidékről származik. A Mühlviertel Felső-Ausztria északi, északkeleti részén fekszik, vagyis az osztrák-cseh határ mellett, s a tartomány körülbelül egynegyedét teszi ki.

Az Oberösterreichische Landesmuseen nem csak azt vállalták, hogy gondoskodnak a tárgyak megőrzéséről, hanem kötelezték magukat arra is, hogy a professzor örökségét bemutatják és hozzáférhetővé teszik a kutatók és a nagyközönség számára egyaránt. Ebben a projektben több intézmény is részt vett a múzeumokon kívül, így az említett kremsi akadémiai és a bécsi egyetemi intézet, valamint a bécsi Naturhistorischen Museum. A közös munka során úgy döntöttek az